

An Overview of the Role of Special Human Rights Procedures in Access to Safe Drinking Water In developing countries

Meysam EslamPanah¹
Seyed Bagher Mirabbasi²
Maryam Moradi³

Received Date: 8 Dec 2020
Reception Date: 11 Feb 2021

Abstract:

Since the UN Charter allocate an overriding place on human rights protection and development, the United Nations considers the creation of human rights protection and promotion mechanisms. In this regard, considering the importance of the right to safe drinking water as one of the fundamental human rights and on the other hand, considering the position of Special Rapporteur on the right to drinking water in supporting and promoting this right in developing countries, the purpose of this The study examines the role of the Special Rapporteur in supporting and promoting the right to safe drinking water. Accordingly, an attempt has been made to answer the question of what steps the mentioned monitoring mechanism has taken to promote and develop the right of access to safe and hygienic drinking water in developing countries. Therefore, in this study, an attempt has been made to examine the actions and activities carried out within the framework of this mechanism by special rapporteur in order to promote and protect this right in some developing countries

Keywords: human rights ‘ Water Right ‘Right to Development‘ Special Procedures. Special Rapporteurs.

¹ . PhD Student, Department of Law, Fasham Branch, Islamic Azad University, Qeshm, Iran

² . Professor, Department of Public Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author) mirabbasi@ut.ac.ir

³ . Assistant Professor of Law, Department of Law, Qeshm Branch, Islamic Azad University, Qeshm, Iran

نگرشی بر نقش رویه‌های ویژه حقوق بشری در دسترسی به حق آب آشامیدنی سالم در کشورهای در حال توسعه

میثم اسلام‌پناه^۱
 سیدباقر میرعباسی^۲
 مریم مرادی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۹/۱۸
 تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۲۳

چکیده

از آنجا که منشور ملل متحد جایگاه والایی برای حمایت و توسعه حقوق بشر قائل است. از این رو سازمان ملل متحد ایجاد ساز و کارهای حمایتی و ترویجی حقوق بشری را ملحوظ نظر قرار داد. در این راستا از سویی با توجه به اهمیت حق بر آب آشامیدنی و سالم به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر و از سویی دیگر با عنایت به جایگاه گزارشگر ویژه حق آب آشامیدنی در حمایت و ارتقاء این حق در کشورهای در حال توسعه، هدف از این تحقیق بررسی نقش گزارشگر ویژه یادشده در حمایت و ارتقاء حق بر آب آشامیدنی و سالم است. بر این اساس سعی گردیده تا به این سوال پاسخ داده شود که ساز و کار نظارتی یادشده، چه گام‌هایی در راستای ارتقاء و توسعه حق دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی در کشورهای در حال توسعه برداشته است. بدین لحاظ در این تحقیق تلاش شده تا اقدامات و فعالیت‌های صورت گرفته در چارچوب این مکانیزم از سوی گزارشگر ویژه در راستای ترویج

۱. دانشجوی دکترای، گروه حقوق، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران

۲. استاد گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

mirabbasi@ut.ac.ir

۳. استادیار حقوق، گروه حقوق، واحد قشم، دانشگاه آزاد اسلامی، قشم، ایران

و حمایت از حق موصوف در برخی از کشورهای در حال توسعه مورد واکاوی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی : حقوق بشر، حق بر آب ، حق توسعه، رویه های ویژه، گزارشگران ویژه.

مقدمه و بیان مسئله

به رغم اینکه دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی برای زندگی با عزت و رعایت حقوق بشر امری اساسی است. با این حال میلیون ها نفر هنوز از این حقوق اساسی برخوردار نیستند. از منظر حقوق بشری حق دسترسی به آب آشامیدنی و بهداشتی اقتضاء می نماید که حقوق این حق از جمله دسترسی به آب آشامیدنی سالم و همچنین آب برای مصارف شخصی و خانگی در کنار امکانات فاضلاب بهداشتی بصورت قابل دسترس، ایمن و مقرون به صرفه برای همه شهروندان و بدون هرگونه تبعیض فراهم گردد. در چارچوب حق بشری موصوف مبنی بر دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی، دولت ها ملزم به تأمین این نیاز اساسی شهروندان خویش هستند. از آنجا که درک جامع دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی، از جمله خواسته های حوزه حقوق بشر است. بدین لحاظ در اسناد بین المللی حقوق بشری بر تحقق این حق به منظور حفظ کرامت انسانی، زندگی و سلامت انسان ها تأکید شده است. در این راستا دولت ها متعهد به برداشتن گام های لازم به منظور فراهم سازی، تسهیل و ارتقاء این حق بشری می باشند. در این تحقیق در نظر است تا تحقق این حق از منظر ساز و کارهای نظارتی نظام بین المللی حقوق بشری بالاخص از سوی مکانیزم گزارشگری و به ویژه تأثیرگذاری گزارشگر ویژه حق آب آشامیدنی در حمایت و ارتقاء این حق در کشورهای در حال توسعه به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر مورد بحث و بررسی قرار گیرد و به این سوالات پاسخ داده شود که چه عناصری حقوق بشری در مورد دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی در کشورهای در حال توسعه باید ملحوظ نظر قرار گیرد و چه توصیه هایی در راستای ارتقاء و توسعه حق موصوف در کشورهای در حال توسعه مورد نظر از سوی مکانیزم مزبور مطرح شده است. به تبع سوالات و پاسخ های مطروحه در تحقیق، این فرضیه مطرح می شود که به رغم موانع موجود، به نظر می رسد در صورتی که این ساز و کار نظارتی رویکرد منصفانه، شفاف و مستقل را در پیش گیرند، می توانند در راستای ارتقاء و توسعه دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی در کشورهای در حال توسعه گام بردارند.

پیشینه تحقیق:

از آنجا که منشور ملل متحد اهمیت ویژه‌ای برای ارتقاء و احترام حقوق بشر قائل شده، بدین لحاظ ضرورت طراحی ساز و کارهای مناسب برای اجرایی کردن آن، از همان آغاز فعالیت سازمان ملل مورد تأکید قرار گرفت. بطوریکه در همین راستا شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد براساس اختیارات مندرج در ماده ۶۸ منشور ملل متحد، کمیسیونی را تحت عنوان کمیسیون حقوق بشر تأسیس نمود. در سند تأسیس کمیسیون مزبور به صراحت ایجاد ساز و کارهای حمایتی و ترویجی و نحوه استانداردسازی حقوق بشری و همچنین بسترسازی لازم جهت اجراء مناسب حقوق بشر مورد توجه قرار گرفت. (مهرپور، ۱۳۹۲: ۴۶)

کمیسیون حقوق بشر در کنار وضع استانداردهای حقوق بشری، سعی نمود نقش نظارتی خود را به منظور حمایت از حقوق بشر و مقابله با موارد نقض حقوق انسان‌ها ایفاء نماید. بر این اساس و به مرور زمان کمیسیون حقوق بشر برای اولین بار از سوی شورای اقتصادی و اجتماعی، طی قطعنامه ۱۲۳۵ مورخ ۶ ژوئن ۱۹۶۷ مأموریت یافت تا به بررسی اطلاعات و اخبار حقوق بشری و مطالعه بنیادین علل نقض دائمی و مستمر آن در جهان و نظارت بر رعایت موضوعات مشخص حقوق بشری، براساس اعلامیه و میثاق‌ها و خارج از معاهدات خاص و از طریق راهکارهای سیاسی متناسب و قابل انعطاف بپردازد. پس از این کمیسیون رویه‌هایی در ارتباط با کشورها و موضوعات (گزارشگران ویژه و گروه‌های کاری) تأسیس نمود تا بر نحوه پایبندی کشورها به موازین و مقررات حقوق بشری نظارت نموده و درخصوص موارد مطروحه نقض حقوق بشر بررسی‌های لازم را انجام و در صورت لزوم به اعزام هیأت‌های حقیقت‌یاب اقدام نماید.. (خرازی، ۱۳۸۶: ۲۵) گام بعدی در این راستا تصویب قطعنامه ۱۵۰۳ از سوی شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد در تاریخ ۲۷ می ۱۹۷۰ بود. رویه مزبور کار رسیدگی به مکاتبات محرمانه از سوی افراد را به عهده داشت. (تاموشات، ۱۳۸۶: ۲۴۰) رویه ۱۵۰۳ به عنوان روشی مکمل برای مکانیزم گزارشگران موضوعی تلقی گردید. فعالیت‌های نظارتی کمیسیون موجب شد تا بسیاری از دولت‌ها در انجام تعهدات خود با دقت بیشتری عمل نمایند. (موسوی فر، ۱۳۸۲: ۵۵) از آنجا که

کمیسیون حقوق بشر نتوانست توفیق چندانی در ارتقاء حقوق بشر و حمایت از آن و جلوگیری از نقض‌های فاحش حقوق بشر بدست آورد، بدین لحاظ مجمع عمومی سازمان ملل متحد با صدور قطعنامه شماره ۶۰/۲۵۱ در ۱۵ مارس ۲۰۰۶^۱، تأسیس شورای حقوق بشر را به عنوان جایگزین کمیسیون حقوق بشر اعلام نمود. ساز و کار نظارتی سازمان ملل متحد تحت عنوان رویه‌های ویژه^۲، عنوان کلی است که به ساز و کارهای ایجاد شده توسط شورای حقوق بشر به منظور بررسی وضعیت حقوق بشر در کشورها یا بررسی موضوعی وضعیت حقوق بشر در اقصی نقاط جهان داده شده است.^۳ این رویه‌ها معمولاً یا به افراد به عنوان گزارشگر ویژه دبیرکل، نمایندگان ویژه دبیرکل، نماینده شورای حقوق بشر و کارشناسان مستقل اطلاق می‌شود و یا به یک گروه کاری که معمولاً متشکل از پنج عضو می‌باشند، تعلق می‌گیرد. در مأموریت‌های موضوعی رویه‌های ویژه، از کارشناسان و گزارشگران مستقل و گروه‌های کاری برای تمرکز بر یکی از ابعاد مهم حقوق بشر همچون حق آموزش، حق آب آشامیدنی سالم، حق آزادی بیان، حق آزادی مذهب، حق توسعه و حق بهداشت استفاده می‌شود. این رویه در دوران تأسیس شورای حقوق بشر نیز همچنان تداوم یافته است. (ظریف و همکار، ۱۳۹۳: ۷۰۲)

با عنایت به ارتباط میان توسعه، آب و حقوق بشر در سال ۱۹۹۲ در کنفرانس دوبلین در خصوص آب و توسعه و در جریان اجلاس ریو در مورد محیط زیست و توسعه از جمله به آب و فاضلاب بهداشتی به عنوان حقوق بنیادین همه انسان‌ها تأکید گردید. یک دهه پس از آن در نظریه تفسیری شماره ۱۵ کمیته اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سال ۲۰۰۲ این موضوع مورد تأیید واقع شد. (سلمان و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳) در راستای تعهدات حقوق بشری در ارتباط با دسترسی به آب آشامیدنی و بهداشتی و نظارت بر وضعیت دسترسی به این در کشورها، گزارشگر ویژه در مورد حقوق بشر در آب آشامیدنی سالم و بهداشتی در سال

^۱ A/RES/60/251

^۲ Special Procedures

^۳ www.ochcr.org/English/bodies/chr/special/index.htm

۲۰۰۸ طی قطعنامه شماره ۷/۲۲ از سوی شورای حقوق بشر تعیین گردید.^۱ در پیشینه این تحقیق نگارندگان آثار پیش رو را بعنوان مکمل و هدایت کننده مسیر مقاله بکار برده اند. از جمله جامع‌ترین کتب در این حوزه که مورد استناد قرار گرفته اثر آقای رمکران است که وظایف حمایتی رویه‌های ویژه شورای حقوق بشر سازمان ملل را تبیین نموده است. در کتاب "حقوق بشر" کریستیان تاموشات ترجمه دکتر شریفی طراز کوهی نیز به نقش مکانیزم‌های نظارتی اجرای حقوق بشر اشاره گردیده است. آقای مهرزاد صفاری نیا، در کتاب خویش به حق بر آب آشامیدنی سالم در حقوق بین الملل بشر پرداخته، همچنین آقای سلمان در کتاب آب و حقوق بشر؛ حق دسترسی به آب، ابعاد حقوقی و سیاسی آن به این حق اساسی اشاره داشته است. در این راستا همچنین آقای سید محمد صادق احمدی و همکارش در مقاله خویش به این حق بنیادین در نظام بین الملل حقوق بشر پرداخته است.

مفهوم حق بر آب آشامیدنی سالم :

آب یکی از عناصر تشکیل دهنده زمین به شمار می آید و بخش گسترده ای از سطح کره خاکی را آب فراگرفته است. با توجه به اینکه هر آنچه تحت موجود زنده و دارای حیات از آن یاد می شود تکامل و تداوم آن مشروط به دسترسی به آب است. خداوند متعال در آیه ۳۰ سوره انبیاء در این ارتباط می فرماید: « و جعلنا من الماء کل شیء حی »^۲ بر این مبنا می توان ادعان داشت که آب عنصری ضروری برای زندگی است و به نوعی توسعه اجتماعی و اقتصادی به وجود آب گره خورده است. بدین لحاظ در خصوص مفهوم حق بر آب به طور کلی می توان گفت که حق بر آب عبارت است از حق همگانی به آب کافی، سالم، قابل دسترس و به منظور مصارف شخصی و خانگی مقرون به صرفه باشد. مقدار کافی از آب سالم برای جلوگیری از مرگ ناشی از بی آبی، کاهش خطر ابتلا به بیماری های مرتبط به آب و نیز

^۱ Resolution 7/22 Human Rights Council . Human rights and access to safe drinking water and Sanitation. 41st meeting 28 March 2008

^۲ «هر زنده ای را ما از آب قرار داده ایم»

برای مصرف، پخت و پز و رفع نیازهای بهداشتی، شخصی و خانگی از ضروریات است. (کریون، ۱۳۸۷: ۵۷۱) همچنین از منظری دیگر حق بر آب آشامیدنی سالم عبارت است از حق همه افراد بشر بدون تبعیض^۱ بر دسترسی به میزان کافی آب آشامیدنی که از جهت کیفی قابل استفاده برای برآورده ساختن نیازهای اساسی انسان باشد؛ به نحوی که دستیابی به آن مستلزم تحمل مشقت و سختی غیرمتعارف، خواه از جهت فیزیکی و خواه از نظر هزینه نباشد. (صفاری نیا، ۱۳۹۴: ۱۰۵)

ارتباط حق بر آب آشامیدنی با حقوق بشر:

با عنایت به اینکه آب برای توسعه پایدار جهان یک عامل مهم و اساسی است و با توجه به اینکه دسترسی به آب آشامیدنی سالم در تداوم زندگی و سلامت ضروری بوده و برای حفظ کرامت همگان اساسی است. بدین لحاظ آب سالم یک پیش شرط برای تحقق حقوق بشر است. از این رو غلبه بر بحران جهانی آب، دستیابی به آب، غذا و بطور همزمان امنیت زیست محیطی یکی از مهم ترین چالش های مهیب برای توسعه پایدار است و با توجه به اینکه آب عنصری ضروری برای زندگی است و توسعه اجتماعی و اقتصادی همواره به آب گره خورده است. (زارعی هدک و همکار، ۱۳۹۲: ۷۷) بدین جهت آب امری حیاتی بوده و وجود حداقلی آن برای زندگی انسان و بقای بشر امری ضروری است بدین جهت محرومیت افراد از حق دسترسی به آب در واقع انکار حق حیات انسان است. (احمدی و همکار، ۱۳۹۵: ۳۹) بر این مبنا و همچنان که پیش از این نیز اشاره شد حق بر آب آشامیدنی سالم به عنوان یکی از مصادیق بارز حقوق بشری به شمار می آید که در مجموعه حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تعریف می شود. شایان ذکر است که در دسترسی به آب آشامیدنی سالم، مولفه های ذیل حائز اهمیت است:

«کیفیت^۲، کمیت^۱، قابل دسترس بودن^۲ و نبود تبعیض^۳»

۱. عدم تبعیض از حیث جنسیت، نژاد، زبان و همانند آن.

۲. مسئله کیفیت به این معناست که دولت ها باید با دراختیارگرفتن تکنولوژی تصفیه، آب را از میکروب ها،

عفونت ها و آلاینده ها پاک کنند و در اختیار شهروندان بگذارند

بررسی اسناد بین‌المللی و گام‌های برداشته شده از سوی جامعه جهانی و سازمان‌های بین‌المللی درباره آب در چندین دهه گذشته نشان دهنده و اثبات‌کننده این موضوع است که در میان آنچه «حقوق جهانی بشر» نامیده می‌شود، حقی نیز به نام حق بر آب وجود دارد. (لوین، ۱۳۸۷: ۸۱) مضافاً اینکه حق بر آب آشامیدنی با نسل‌های مختلف بشری در ارتباط است. حق بر آب با بسیاری از حقوق بشر از جمله حق سلامت، حق غذا، حق تعیین سرنوشت، حق بر آموزش، حق بر کار از جمله کشاورزی، حق بر بهداشت، حق بر محیط زیست، حق بر صلح و ... در ارتباط است. (احمدی و همکار، ۱۳۹۵: ۳۸) برای مثال حق بر توسعه از جمله حقوق با اهمیت بشری به شمار می‌آید که حق بر آب با آن ارتباط وسیعی دارد؛ زیرا در ماده ۸ اعلامیه حق بر توسعه بیان گردیده که آب از منابع اساسی است که باید فرصت برابر برای دسترسی به این منبع برای توسعه فراهم گردد. (شوتفلند، ۱۳۸۰: ۴)

همچنان که پیش از این نیز اشاره شد کمیته اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در نظر تفسیری شماره ۱۵ خود در نوامبر سال ۲۰۰۲ حق بر آب را به عنوان حقی همگانی بر داشتن آب کافی، سالم، قابل قبول، از لحاظ فیزیکی قابل دسترس و مقرون به صرفه برای مصارف شخصی و خانگی تعریف نموده است. همچنین چهار سال بعد، کمیسیون فرعی ترویج و حمایت از حقوق بشر سازمان ملل متحد^۴ دستورالعمل‌هایی برای تحقق حق بر آب آشامیدنی و دسترسی به تأسیسات بهداشتی (همچون سرویس بهداشتی) ارائه کرد. همچنین برنامه توسعه ملل متحد^۵ تأکید نموده که نقطه شروع و اصل متحد‌کننده برای اقدام جمعی در بحث آب و فاضلاب، شناسایی آب به عنوان حق اولیه بشری است. براین اساس نیز در

۱. مسئله کمیت به میزان آب اشاره دارد

۲. مسئله دسترسی به این معناست که امکان دسترسی فیزیکی شهروندان به آب در فاصله کوتاه زمانی و مکانی ممکن باشد و آنها از عهده تأمین هزینه اقتصادی آب نیز برآیند

۳. نبود تبعیض در حق بر آب به این موضوع بازمی‌گردد که برای گروه‌های مختلف اجتماعی و بخش‌های مختلف کشور از جمله روستاهای دورافتاده هیچ تبعیضی در جهت تأمین آب ایجاد نشده باشد.

^۴ The United Nations Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights

^۵ The United Nations Development Programme (UNDP)

سال ۲۰۰۶، کمیسیون فرعی حمایت و ارتقاء حقوق بشر^۱ راهبردهایی را برای تحقق حق دسترسی به آب آشامیدنی و تأسیسات بهداشتی اتخاذ کرده است. این راهبردها از تعاریف تهیه شده توسط کمیته مربوط به حق بر آب استفاده کرده و حق دسترسی به تأسیسات بهداشتی را به عنوان حق همگانی برای دسترسی به امکانات بهداشتی مناسب تعریف می‌کند، به گونه ای که تمهیدات مذکور منجر به محافظت از سلامت عمومی و محیط زیست گردد. بر مبنای قطعنامه صادره در ششمین اجلاس شورای حقوق بشر به شماره ۲/۱۰۴ در مورخ ۲۷ نوامبر ۲۰۰۷، مقرر گردید حقوق بشر و دسترسی به آب آشامیدنی سالم از سوی کمیساریای عالی حقوق بشر دنبال شود و کمیساریای عالی پژوهشی را در حوزه و مفاد الزامات حقوق بشری مربوط به دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی به انجام رساند.^۲ در این راستا کمیساریای عالی حقوق بشر در ۱۱ می همان سال با تشکیل نشست مشورتی، مفهوم و حدود دسترسی به آب را مورد بحث و بررسی قرار داد و تعهد کشورها جهت برآورده ساختن حق بر آب آشامیدنی سالم طرح نمود. در سال ۲۰۰۸ قطعنامه ۲۲/۷ مبنی بر تعهد دولت‌ها نسبت به تأمین آب آشامیدنی سالم برای مردم صادر شد. در سال‌های ۲۰۰۹، ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ نیز طی قطعنامه‌هایی مجدداً دسترسی به آب آشامیدنی سالم مجدداً مورد تأکید قرار گرفت. (صفاری نیا، ۱۳۹۴: ۷۸) در این پژوهش کمیساریای عالی حقوق بشر به این نتیجه رسید که زمان به رسمیت شناختن حق دسترسی اشخاص به آب آشامیدنی سالم و امکانات بهداشتی به عنوان یکی از حقوق انسانی فرا رسیده است. در سال ۲۰۰۸ شورای حقوق بشر^۳ برای شفاف کردن حوزه و محتوای این الزامات، مأموریتی را تحت عنوان «کارشناس مستقل درباره الزامات حقوق بشری مربوط به دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی»^۴ تأسیس نمود. همچنین به طور روز افزونی الزامات مشخصی در ارتباط با دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی در معاهدات

¹ Sub-Commission on the Promotion and Protection of Human Rights

² A/HRC/6/3

³ Human Rights Council

⁴ independent expert on the issue of human rights obligations related to access to safe drinking water and sanitation?

اساسی حقوق بشر و بیشتر به عنوان بخشی از حق دسترسی به سطح مناسبی از استانداردهای زندگی و حق به سلامت، شناخته شدند.^۱

علی‌ایحال حق بر آب با نسل اول حقوق بشر، از جمله حق حیات که بنیادی‌ترین حق بشر است، مرتبط می‌باشد. مضافاً اینکه حق بر آب با حقوقی مانند حق غذا، حق سلامت، حق انجام فعالیت‌های فرهنگی در ارتباط می‌باشد. (طباطبایی مومنی، ۱۳۶۷: ۲۳۲) مطابق با بند ۱ ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی، هر یک از کشورهای عضو متعهد هستند تا برای به حداکثر رساندن منابع موجود در جهت دستیابی تدریجی به تحقق کامل حقوق مشخص‌شده در این میثاق با تمام اسباب و لوازم- من‌جمله مشارکت در اتخاذ اقدامات قانونی- به طور انفرادی یا از طریق مساعدت و همکاری بین‌المللی، اقداماتی- به‌ویژه اقتصادی و فنی- صورت دهد. این تعهد در مورد تحقق تدریجی حقوق بشر بر آب و بهداشت نیز صدق می‌کند، زیرا شورای حقوق بشر و مجمع عمومی سازمان ملل متحد، این حقوق را حاصل از حق استاندارد مناسب زندگی (ماده ۱۱ میثاق) می‌دانند.^۲

حق بر آب آشامیدنی سالم از منظر قوانین بین‌المللی حقوق بشری :

قوانین بین‌المللی حقوق بشر در بردارنده الزامات مشخصی در ارتباط با حق دسترسی افراد به آب آشامیدنی سالم هستند. این الزامات از دولت‌ها می‌خواهد تا از دسترسی شهروندان به میزان کافی آب آشامیدنی سالم جهت مصارف شخصی و خانگی اطمینان

۱. معاهدات بین‌المللی حقوق بشری که در بردارنده الزامات ویژه‌ای مربوط به دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی هستند:

- کنوانسیون منع هرگونه تبعیض علیه زنان، مصوب سال ۱۹۷۹ (بند ۲ ماده ۱۴)
 - مقاوله نامه شماره ۱۶ سازمان بین‌المللی کار درباره خدمات درمانی کاری، مصوب سال ۱۹۸۵ (ماده ۵)
 - کنوانسیون حقوق کودک، مصوب ۱۹۸۹ (ماده ۲۴ و بند ۳ ماده ۲۷)
 - کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت، مصوب ۲۰۰۶ (ماده ۲۸)
۲. گزارش سالیانه گزارشگر ویژه حق آب آشامیدنی سالم و بهداشتی به اجلاس هفتاد و یکم مجمع عمومی سازمان ملل متحد (سال ۲۰۱۶) بر مبنای قطعنامه A/71/150

حاصل نمایند. مصارف مزبور بطور عادی عبارتند از: آشامیدن، شست و شو، پخت و پز، بهداشت شخصی و خانگی^۱. (Alvarz، ۲۰۰۳: ۲۰) الزامات مذکور، همچنین از دولت‌ها می‌خواهد تا به گونه‌ای تدریجی از دسترسی افراد به تأسیسات بهداشتی مناسب، به عنوان عنصر بنیادی برای حفظ حریم خصوصی و کرامت انسانی افراد اطمینان حاصل کرده و همچنین کیفیت ذخایر و منابع آب آشامیدنی را حفظ نماید. علی‌ایحال دهه ۱۹۷۰ میلادی را می‌توان سرآغاز توجه به حق بر آب آشامیدنی سالم در عرصه حقوق بین‌الملل تعبیر نمود. در دهه مزبور بود که در ابتدا حق بر آب آشامیدنی سالم بطور ضمنی و پس از آن به شکلی صریح در اسناد بین‌المللی مورد تأکید قرار گرفت. مفهوم مقتضیات اولیه آب برای پاسخگویی به نیازهای انسانی، برای اولین بار در کنفرانس آب ملل متحد در سال ۱۹۷۷ میلادی در شهر مار دل پلاتا^۲ در آرژانتین مطرح گردید. دستور کار شماره ۱۲ مصوب کنفرانس ملل متحد در زمینه محیط زیست و توسعه^۳، این حق را جزئی از حقوق بشر عنوان نمود. مطابق نظریه تفسیری کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، دولت‌ها تعهد دارند تا حق بر آب و بهره‌مندی از آن را بدون تبعیض تضمین کنند. بدین لحاظ دولت‌های عضو میثاق باید گام‌های اساسی برای برداشتن تبعیض بالقوه در زمینه‌های منع‌شده در جاهایی که افراد و گروه‌ها از ابزارهای لازم برای بهره‌مندی و نیل به حق بر آب محروم هستند، بردارند. (پروین، ۱۳۹۳: ۱۹۱) مفاد بند ۲ ماده ۱۲ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دربرگیرنده گام‌هایی غیرتبعیض‌آمیز برای پیشگیری از تهدید سلامتی ناشی از شرایط آب سمی و ناسالم است. کشورهای طرف این میثاق حق هرکس را برای بهره‌گرفتن از بهترین حالت سلامت جسمی و روحی دستیابی به آب به رسمیت می‌شناسند. دلیل آن هم، تدابیر کشورهای طرف این میثاق برای گرفتن حق کامل و بهبود بهداشت محیط و بهداشت صنعتی از هر نظر خواهد بود. براساس بند ۲ ماده ۱۴ کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان مصوب ۱۹۷۹

۱. لازم به است که مقدار آب در دسترس برای هر فرد مطابق با دستورالعمل سازمان بهداشت جهانی باشد

^۲ United Nations Water Conference, 1977

^۳ Mar del Plata, Argentina

^۴ Agenda 21, the United Nations Conference on Environment and Development, 1992

مجمع عمومی سازمان ملل متحد، دولت‌های عضو همه اقدامات لازم را برای رفع تبعیض از زنان در مناطق روستایی به عمل خواهند آورد تا این زنان براساس تساوی مردان و زنان در برنامه‌های توسعه روستایی شرکت کرده و از آن بهره‌مند شوند و به خصوص از حق بهره‌مندی از شرایط زندگی مناسب، به ویژه مسکن، بهداشت، آب و... برخوردار شوند. (مهرانگیزکار، ۱۳۸۷: ۱۵۰) ماده ۲۴ کنوانسیون حقوق کودک نیز «تعهد دولت‌ها به مبارزه با بیماری‌ها و سوء تغذیه، از جمله در چارچوب مراقبت‌های بهداشتی اولیه از طریق به کار بستن تکنولوژی‌های در دسترس و از طریق فراهم نمودن مواد غذایی مقوی و آب آشامیدنی سالم و در نظر گرفتن خطرات آلودگی محیط زیست»^۱ مورد اشاره قرار داده است. همچنین بند ح ماده ۱۴ کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان «بهره‌مندی از شرایط زندگی مناسب به ویژه مسکن، بهداشت، برق، ارتباطات و حمل و نقل و به طور مستقیم دسترسی به حق بر آب آشامیدنی سالم»^۲ را مورد تأکید قرار داده است. براساس قطعنامه ۶۴/۲۹۲ مصوب ۲۸ ژوئیه سال ۲۰۱۰ حق بر آب آشامیدنی و بهداشتی به عنوان حق بشری در راستای بهره‌مندی کامل از زندگی و تمام حقوق بشر ضروری مورد تأکید قرار گرفته است. مجمع عمومی نیز در قطعنامه ۷۰/۱۶۹ مصوب ۱۷ دسامبر ۲۰۱۵ خود، «حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشت» را اعلام نمود. همچنین مجمع عمومی همه قطعنامه‌های پیشین شورای حقوق بشر در مورد حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشتی، از جمله قطعنامه ۳۳/۱۰ مصوب ۲۰ سپتامبر سال ۲۰۱۶ شورا را تأیید می‌کند.^۳ شایان ذکر است که اعلامیه سال ۱۹۹۲ ریو در مورد محیط زیست و توسعه^۴ و قطعنامه ۶۶/۲۸۸ مصوب ۲۷ ژوئن سال ۲۰۱۲- با عنوان «آینده‌ای که

^۱ Convention on the Rights of the Child / Adopted by G.A. in 1989.

^۲ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women / Adopted by G.A in 1979.

^۳ ر. ک. اسناد رسمی مجمع عمومی، جلسه هفتاد و یکم، بخش الحاقی شماره 53A و قطعنامه

(A/71/53/Add.1 and A/71/53/Add.1/Corr.1)، فصل ۲.

^۴ گزارش کنفرانس سازمان ملل در مورد محیط‌زیست و توسعه، ریودوژانیرو، ۱۴-۳ ژوئن سال ۱۹۹۲، مجلد ۱،

قطعنامه تصویبی کنفرانس (انتشارات سازمان ملل، شماره فروش، E93.I.8)، قطعنامه ۱، ضمیمه ۱.

می‌خواهیم را یادآور شده و بر اهمیت بسیار آب و بهداشت در توسعه‌ی پایدار» تاکید می‌کند. همچنین قطعنامه ۷۱/۲۲۲ مصوب ۲۱ دسامبر سال ۲۰۱۶ خود را مجدداً تایید می‌کند، که براساس آن، دوره‌ی زمانی ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۸ را دهه‌ی بین‌المللی برای اقدام، «آب برای توسعه پایدار» را نامید، مضافاً اینکه با انتخاب ۲۲ مارس به‌عنوان روز جهانی آب و ۱۹ نوامبر به‌عنوان روز جهانی توالت- که به موجب قطعنامه‌های ۴۷/۱۹۳ مصوب ۲۲ دسامبر سال ۱۹۹۲ و ۶۷/۲۹۱ مصوب ۲۴ جولای سال ۲۰۱۳ صورت گرفت- می‌توان اشاره داشت که فرصت مهمی برای افزایش آگاهی از حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم، بهداشت و سایر چالش‌های مربوط به آن فراهم می‌نمایند، در این راستا همچنین کنوانسیون‌های ژنو (۱۹۴۹) و پروتکل‌های الحاقی به آن (۱۹۷۹) نیز بر اهمیت بنیادین دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی به منظور حفظ سلامتی و حیات افراد در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی تاکید می‌نماید.

علی‌ایحال نظریه تفسیری شماره ۱۵ کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌عنوان مرجع نظارتی سند لازم‌الاجرای یادشده ملل متحد در سال ۲۰۰۲^۱ منجر به شناسایی حقوق بشر آب، تعریف و تفسیر حق بر آب آشامیدنی سالم به صورت جدی شد. این نظریه تفسیری با استناد به مواد ۱۱ و ۱۲ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، آب را یک منبع طبیعی و کالای اقتصادی بنیادین برای زندگی و سلامت انسان می‌داند و فرصت‌های شغلی پایدار، حق برخورداری از حداقل استانداردهای زندگی و... را منوط به برآورده شدن حق بر آشامیدنی سالم برای انسان‌ها دانسته است. (صفاری نیا، ۱۳۹۴: ۲۷) همچنین بیانیه کمیته مزبور در خصوص حق بر بهداشت که در ۱۹ نوامبر سال ۲۰۱۰ صادر شد بر شناسایی حق بر آب به‌عنوان حقوق بشری تأکید دارد^۲ و همچنین گزارش‌های متعدد گزارشگر ویژه شورای حقوق بشر در مورد حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشت این امر را یادآور می‌شود.

۱. اسناد رسمی شورای اقتصادی و اجتماعی، ۲۰۰۳، بخش الحاقی شماره ۲ (E/2003/22)، ضمیمه IV

۲. همان، ۲۰۱۱، بخش الحاقی شماره ۲ (E/2003/22)، ضمیمه VI.

آثار و تبعات عدم دسترسی به حق بر آب آشامیدنی بر شهروندان در کشورهای در حال توسعه

در این ارتباط می‌تواند به گزارش منتشره سال ۲۰۱۷ سازمان بهداشت جهانی و صندوق کودکان سازمان ملل متحد در خصوص برنامه مشترک نظارت بر تأمین آب و بهداشت اشاره داشت.^۱ این گزارش تایید می‌نماید که براساس گزارش برنامه مشترک نظارت، حدود ۷۱ درصد از جمعیت جهان از سیستم خدمات آب آشامیدنی استفاده می‌کنند که به‌طور مناسب مدیریت می‌شود، در حالی که در مورد ۱۲ درصدی از افرادی که همچنان حتی از خدمات اساسی آب آشامیدنی محروم می‌باشند، به شدت ابراز نگرانی می‌نماید، همچنین در خصوص مسائل ذیل ابراز نگرانی می‌کند و هشدار می‌دهد:

- در مورد عدم دسترسی به خدمات آب و بهداشت مناسب و پیامدهای قابل‌توجه آن بر وضعیت کلی سلامتی در بحران‌های بشری- برای مثال در زمان وقوع درگیری و بلایای طبیعی، به‌شدت نگران بوده و اذعان می‌دارد که احتمالاً مردم کشورهایی که تحت تأثیر مخاصمات، خشونت و بی‌ثباتی قرار دارد، در مقایسه با مردمی که در کشورهای امن زندگی می‌کنند، چهار برابر از کمبود خدمات اساسی آب آشامیدنی و دو برابر از نبود خدمات اساسی بهداشت در رنج هستند،

- زنان و دختران اغلب، به‌ویژه در بحران‌های بشری برای مثال در زمان‌های وقوع مخاصمه یا بلایای طبیعی- با موانع خاصی در دسترسی به آب و بهداشت مواجه هستند و اینکه در بسیاری از بخش‌های جهان، مسئولیت اصلی تهیه آب خانواده بر عهده آن‌ها می‌باشد و این امر وقت آن‌ها را برای انجام فعالیت‌های دیگر- همچون تحصیل و تفریح، یا تأمین معاش محدود می‌کند.

۱. سازمان بهداشت جهانی/ صندوق کودکان سازمان ملل، پیشرفت در آب آشامیدنی، بهداشت و نظافت: به‌روزرسانی سال ۲۰۱۷ و معیارهای SDG (ژنو، ۲۰۱۷).

- بیماری‌های مرتبط با آب، بهداشت و نظافت، بیش از همه روی کودکان تأثیر می‌گذارد و اینکه، در بحران‌های بشری همچون در زمان مخاصمه یا بلایای طبیعی، کودکان بیش از همه از وقفه در ارائه خدمات آب و بهداشت ضربه می‌خورند، و متوجه است که پیشرفت در کاهش مرگ و میر، بیماری و عدم رشد کودکان با دسترسی کودکان و زنان به آب آشامیدنی و بهداشت ارتباط دارد.
- فقدان امکانات بهداشتی یا امکانات ناکافی و نارسایی‌های جدی در مدیریت آب و تصفیه پساب ممکن است روی تأمین آب و دسترسی پایدار به آب آشامیدنی سالم تأثیر منفی بگذارد و اینکه، بر اساس گزارش سال ۲۰۱۷ توسعه جهانی آب سازمان ملل، بیش از ۸۰ درصد از پساب جهان، و در برخی از کشورهایی که کمترین میزان توسعه را دارند، بیش از ۹۵ درصد، بدون تصفیه در محیط‌زیست رها می‌شود،
- اذعان می‌دارد که در تحقق تدریجی حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشت، و نیز سایر حقوق بشر، دولت‌ها باید به‌طور روزافزون رویکردهای یکپارچه بکار برده و مدیریت منابع آب خود- برای مثال بهبود تصفیه پساب‌ها، و جلوگیری و کاهش آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی- را بهبود ببخشند، تأکید می‌کند که قوانین و سیاست‌های ملی در تحقق تدریجی حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشت ضروری هستند.
- اهمیت همکاری فنی منطقه‌ای و بین‌المللی- در صورت لزوم- به‌عنوان ابزاری برای تقویت تحقق تدریجی حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشت، بدون هیچ‌گونه تعصب نسبت به مسائل قانون بین‌المللی آب - همچون قانون بین‌المللی رودخانه‌ها- تأکید دارد،
- مسئولیت دولت‌ها در تضمین حمایت و حفاظت از تمام حقوق بشر را تأیید می‌کند، این حقوق، همگانی، تقسیم‌نشده، مستقل و مرتبط می‌باشند و باید به‌طور جهانی به شیوه‌ی عادلانه و برابر، به یک‌شکل و با یک‌میزان اهمیت به آن‌ها پرداخت،
- خاطر نشان می‌کند که حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشت از حق بر استاندارد کافی زندگی ناشی می‌شود و به‌طور جدایی‌ناپذیری با حق بر بالاترین استاندارد قابل دسترسی سلامت جسمی و روانی، و نیز حق حیات و کرامت انسانی مرتبط است،

- تغییر آب و هوا به افزایش تعداد و شدت بلایای طبیعی ناگهانی و رویدادهای تدریجی کمک کرده است و همچنان به وقوع آن‌ها کمک می‌کند و اینکه این رویدادها تأثیر مخربی بر بهره‌مندی کامل از تمام حقوق بشر- همچون حقوق بشر بر آب آشامیدنی و بهداشت- دارند.¹

موضوعات مورد اشاره برخی از مصادیق آثار و تبعات عدم دسترسی به حق بر آب آشامیدنی بر شهروندان در کشورهای در حال توسعه به شمار می‌آید که بر اقشار و گروه‌های ذیل آسیب جدی وارد می‌نماید:

-اقشار فقیر شهری و روستایی: بخش عمده کسانی که به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی دسترسی ندارند، از قشر فقیر جامعه چه در مناطق شهری و چه در مناطق روستایی هستند. بدین لحاظ قشر فقیر روستایی نمایانگر اکثریت افرادی هستند که به آب آشامیدنی سالم و امکانات بهداشتی دسترسی ندارند.

- زنان: عدم دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی به صورت ویژه بر زنان اثر می‌گذارد. چنانچه آب آشامیدنی در محوطه در دسترس نباشد، این زنان و کودکان هستند که تهیه آب را برعهده می‌گیرند. برداشت و حمل آب زمانبر و باری سنگین وزن است.

- کودکان: سلامت کودکان، پیشرفت تحصیلی و رفاه کلی آنان به شدت به دسترسی آنان به خدمات اولیه از جمله آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی بستگی دارد.²

- افراد دارای معلولیت: برای افراد دارای معلولیت، دسترسی به آب و تأسیسات بهداشتی مسئله‌ای کلیدی است. دسترسی همیشگی به آب و تأسیسات بهداشتی برای حفظ استقلال زندگی این افراد و احترام به کرامت آنها بسیاری ضروری است.³

¹ A/RES/72/178 - 29 January 2018

² WaterAid, "Global cause' and effect: How the aid system is undermining the Millennium Development Goals" (2007).

³ For some interesting examples and good practices, see www.make-development-inclusive.org/toolsen/Includingwatsan.pdf (accessed 28 April 2010) and "Technical Issue Note: Access to water and sanitation for persons with disability", available from www.danidadevforum.um.dk.

- پناهندگان و آوارگان : هر ساله بیش از ۳۰ میلیون نفر در اثر وقوع بلایای طبیعی یا مخاصمات ازخانه های خود می‌گریزند و بیش از ۲۰۰ میلیون نفر نیز تحت تاثیر خطرات طبیعی قرار می‌گیرند.^۱ در مواقع اضطراری، آوارگان در دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی با چالش‌هایی روبرو می‌شوند که می‌تواند پیامدهایی مخاطره آمیزی برای زندگی آنان در پی داشته باشد. آوارگان به ویژه در مقابل اعمال تبعیض، نژاد پرستی و بیگانه‌هراسی آسیب پذیر بوده که می‌تواند دسترسی آنان به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی را مختل سازد.^۲

تعهدات کشورها در فراهم سازی دسترسی به آب آشامیدنی سالم:

در این راستا کشورهایی که قادر به انجام تعهدات خود نسبت به حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیستند، باید طرح‌ها و استراتژی‌های مرتبط را تدوین نمایند و از کمک‌هایی بین‌المللی که در جهت تحقق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ارائه می‌شود، بهره‌جویند. از سویی دیگر کشورهایی که قادرند در تحقق این حقوق به سایر کشورها کمک کنند، باید حمایت لازم را از طریق مساعدت و همکاری بین‌المللی و به شیوه‌ای همسو با تعهدات خود مبنی بر تحقق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در خارج از مرزهای خود را ارائه نمایند.^۳ در این ارتباط همچنین کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تبیین نموده که کشورهای عضو متعهد هستند که به تحقق حق بشر بر آب در کشورهای دیگر احترام بگذارند، از

^۱ Global WASH Cluster, *The Human Right to Water and Sanitation in Emergency Situations: The Legal Framework and a Guide to Advocacy* (2009).

^۲ The Right to Water. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Fact Sheet No. 35. August 2010. p17-24

^۳ See, for example, E/C.12/2002/11 and Committee on Economic, Social and Cultural Rights, general comment No. 15, para. 38; general comment No. 14, para. 45; general comment No. 17, para. 40; general comment No. 19, para. 61 (available from http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=9&DocTypeID=11). See also Committee on the Rights of the Child, general comment No. 16, para. 41 (available from http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?TreatyID=5&DocTypeID=11). For a useful interpretation of international law on the issue, see the Maastricht Principles on Extraterritorial Obligations of States in the Area of Economic, Social and Cultural Rights of the ETO Consortium, principles 33, 34 and 35.

اقداماتی که در تحقق حق بر آب در سایر کشورها خلل ایجاد می‌کند، بپرهیزند، و اجازه ندهند که شهروندان و شرکت‌های آن‌ها حق بر آب سایر کشورها را نقض کنند. علاوه بر این، این کمیته نشان داد که کشورها باید تحقق حق بر آب را، برای مثال از طریق تأمین منابع آب، مساعدت مالی و فنی، و در صورت لزوم، کمک‌های لازم- به شیوه‌ای پایدار، مطابق با میثاق و سایر استانداردهای حقوق بشر و از نظر فرهنگی مناسب،- در سایر کشورها تسهیل بخشند. همچنان که پیش از این نیز اشاره شد کشورهایی که از نظر اقتصادی توسعه‌یافته محسوب می‌گردند، به‌طور ویژه مسئولیت کمک به کشورهای در حال توسعه در جهت تحقق این حق را بر عهده دارند.^۱

درخصوص تعهدات کشورها در زمینه سازی برای دسترسی به آب آشامیدنی سالم، سازمان بهداشت جهانی و صندوق کودکان سازمان ملل در گزارش خویش از جمله از دولت‌ها می‌خواهند تا:

- اهداف و غایت‌های توسعه‌ای پایدار که در سطح بین‌المللی پذیرفته شده‌اند،^۲ از جمله هدف تضمین در دسترس بودن و مدیریت پایدار آب و بهداشت برای همه، را مطابق با تعهدات خود نسبت به قواعد بین‌المللی اجرا نمایند؛
- تحقق تدریجی حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشت برای همه و به شیوه‌ای غیرتبعیض‌آمیز را تضمین نموده و درعین حال، نابرابری در دسترسی- من جمله برای افرادی که به دلیل نژاد، سن، معلولیت، قومیت، فرهنگ، دین، و ملیت یا خاستگاه اجتماعی یا هر دلیل دیگری در گروه‌های درخطر، گروه‌های منزوی قرار گرفته‌اند- را از میان بردارند؛
- به‌طور مستمر بر وضعیت تحقق حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشت نظارت داشته و به‌طور مرتب آن را تجزیه و تحلیل نمایند؛

¹ see E/C.12/2002/11, paras. 33, 34 and 36

۲. قطعنامه ۷۰/۱

○ برای یافتن راه‌حل‌های مناسب برای تضمین دسترسی پایدار به آب آشامیدنی سالم و بهداشت، با جوامع محلی و سایر ذینفعان همچون جامعه مدنی و بخش خصوصی، همکاری و مشاوره نمایند؛

○ برای کاهش قابل توجه میزان آب تصفیه نشده‌ای که وارد محیط‌زیست می‌شود، تلاش نمایند و تضمین کنند که طرح‌ها و برنامه‌های بهبود خدمات بهداشت، نیاز به ایجاد سیستم‌های مناسب برای تصفیه فاضلاب تولیدی را در نظر می‌گیرند و هدف آن‌ها کاهش خطرات تهدیدکننده سلامت انسان، منابع آب آشامیدنی و محیط‌زیست می‌باشد؛

○ برای همه تأمین‌کنندگان خدمات آب و بهداشت- از جمله تأمین‌کنندگان بخش خصوصی- مکانیسم‌های پاسخگویی اثربخشی فراهم نمایند تا تضمین کنند که آن‌ها حقوق بشر را رعایت کرده و سبب نقض حقوق بشر یا سوءاستفاده از آن نمی‌شوند یا به نقض آن کمک نمی‌کنند؛^۱

نقش گزارشگر ویژه حق دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی به عنوان سازو کار نظارتی بین‌المللی حقوق بشری :

سازمان ملل متحد مهم‌ترین نهاد بین‌المللی به شمار می‌آید که به دلیل گستره جهانی فعالیت‌ها، نظارت بین‌المللی بر اجرای حقوق بشر در چارچوب ساز و کارهای پیش‌بینی شده را مورد توجه قرار داده است. براین اساس استفاده از کارشناسان مسائل حقوق بشری در راستای بررسی وضعیت حقوق بشر در کشوری خاص و دادن گزارش به کمیسیون حقوق بشر سابق و همچنین شورای حقوق بشر می‌باشد. (شریفیان، ۱۳۸۰: ۱۷۱) از آنجا که گزارشگران ویژه ناظران اجرای حقوق مرتبط با حوزه کاری خویش هستند در صورتی که با نقض آن حقوق در هر نقطه از جهان مواجه شوند از طرق مقتضی علاوه بر اینکه نگرانی خویش را ابراز می‌نمایند اقدامات لازم را به منظور جلوگیری از نقض حقوق موردنظر صورت می‌دهند. در مواردی که وضعیت رعایت یک حق در کشوری وخیم تلقی شود، این گزارشگران یا گروه‌های کاری درخواست بازدید و تهیه گزارش و بررسی موضوع را مطرح می‌کنند. بر مبنای

^۱ A/RES/72/178 - 29 January 2018

آنچه مورد اشاره قرار گرفت، گزارشگران ویژه موضوعی از جمله ساز و کارهای اجرای حقوق بشر مبتنی بر منشور ملل متحد به شمار می‌آیند. گزارشگران یادشده علاوه بر تشخیص و تبیین ویژگی‌های تعهدات حقوقی دولت‌ها در زمینه حقوق بشر، به ارائه پیشنهادهایی که می‌توانند بازدارنده باشند نیز اقدام می‌نمایند. (میرعباسی و همکار، ۱۳۸۸: ۳۳) گزارشگران ویژه بصورت سالیانه گزارش خویش را هم به شورای حقوق بشر و هم به مجمع عمومی سازمان ملل ارائه می‌دهند. گزارش‌های سالیانه مورد نظر حاوی موضوعات عمومی مربوط به روش کار، تجزیه و تحلیل‌های نظری و روند تحولات عمومی مربوط به هر یک از مأموریت‌داران بر مبنای شرح وظایف هر یک از آنان می‌باشد که این گزارش‌ها معمولاً توصیه‌های کلی را نیز در بر می‌گیرد. گزارش‌های بازدیدهای کشوری گزارشگران ویژه موضوعی به عنوان ضمیمه به گزارش سالانه آنها پیوست می‌شود. شورای حقوق بشر طی قطعنامه شماره ۷/۲۲ مأموریت گزارشگر ویژه را درباره تعهدات حقوق بشری مرتبط با دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی ایجاد نمود. بدین لحاظ کاترینا آلبوکرک^۱ در سال ۲۰۰۸ به عنوان اولین گزارشگر ویژه از سوی شورای مزبور منصوب گردید. برخی از مأموریت‌های گزارشگر ویژه در زمینه الزامات حقوق بشری مرتبط با دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی عبارتند از:

- شناسایی، ترویج و تبادل دیدگاه‌ها در مورد بهترین شیوه‌های دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی
- جمع‌آوری مجموعه‌ای از بهترین شیوه‌های عملی
- شفاف‌سازی محتوای الزامات حقوق بشری در رابطه با دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی
- ارائه توصیه در راستای کمک به تحقق آرمان‌های توسعه هزاره

¹ Catarina de Albuquerque

- اعمال دیدگاهی جنسیتی، از جمله از طریق شناسایی آسیب پذیری های معین جنسیتی^۱

بر این اساس و با توجه به نقش نظارتی گزارشگر ویژه حق بر آب آشامیدنی سالم در کشورها در حال توسعه در ادامه بطور اجمالی و به صورت مصداقی به نقش آفرینی گزارشگر ویژه مزبور در راستای وظایف محوله در کشورهای برزیل و تاجیکستان و ارائه پیشنهادهای به منظور برطرف نمودن معضلات و مشکلات موجود و همچنین ارتقاء و توسعه حق بر آب شهروندان در کشورهای یادشده اشاره خواهد شد.

خانم کاترینا آلبوکرک گزارشگر ویژه حق بر آب آشامیدنی سالم پس از بازدید خویش از کشور برزیل در دسامبر سال ۲۰۱۳ در گزارشی از مقامات فدرالی، ایالتی و محلی برزیل درخواست کرد تا به فقیرترین و محروم‌ترین گروه‌ها اولویت بیشتری دهند «تا تضمین نمایند که نابرابری‌های موجود در کشور به تدریج از بین می‌روند و همه افراد به آب بهداشت دسترسی دارند»^۲ خانم آلبوکرک در پایان نخستین مأموریت خود به برزیل برای ارزیابی پیشرفت‌های حاصله در تحقق حقوق بشر بر آب و بهداشت و چالش‌هایی که کشور همچنان با آن‌ها مواجه است، گفت «هیچ‌کس نباید عقب بماند». این گزارشگر ویژه گفت: «برزیل، کشور تضادهاست. فلاکت بخش اعظم جمعیت این کشور و عدم دسترسی آن‌ها به آب و بهداشت مرا متقلب ساخت. این افراد اساساً ساکنین فاولا^۳ یا مناطق روستایی هستند». «وضعیت مردم در فاولاها یا مناطق اسکان غیررسمی را نمی‌توان از یاد برد. و اگرچه پیشرفت حاصله در این حوزه را تصدیق می‌کنم، ولی حقیقت این است که میلیون‌ها برزیلی همچنان در شرایط نامساعدی زندگی می‌کنند که در آن، دسترسی به آب و بهداشت، رؤیایی دور از دسترس است». خانم دو آلبوکرک نابرابری شدید در دسترسی به آب و بهداشت را در مناطق مختلف این کشور مستند کرد. گزارشگر مزبور توضیح داد که در حوزه بهداشت،

۱. بر مبنای قطعنامه شماره ۷/۲۲ درباره حقوق بشر و دسترسی به آب آشامیدنی سالم و تأسیسات بهداشتی.

² A/HRC/27/55/Add.1 – 20 December 2013

۳. زاغه‌نشین‌ها

«پوشش کم با پیشرفت‌های برزیل مدرن همخوانی ندارد؛ ۵۲٪ از جمعیت برزیل هنوز از سیستم جمع‌آوری فاضلاب بهره‌مند نیستند و تنها ۳۸٪ از فاضلاب تصفیه می‌شود.» همچنین گزارشگر ویژه، در طول مأموریت حقیقت‌یابی خود، از افراد مبتلا به اسهال و سایر بیماری‌های مرتبط به آب و بهداشت که حاصل کیفیت بد آب بودند، شکایات متعددی دریافت کرد. خانم آلبوکوئرتک اظهار داشت که مشکل دیگر بسیاری از مردم، تعرفه‌های بالای آب و بهداشت است؛ این امر به‌ویژه در مناطقی مشهود است که ارائه خدمات آب و بهداشت به شرکت‌هایی واگذار شده است که از آن سودآوری بسیاری می‌کنند.» «مردم به من گفتند که به قبض‌های بالا که باید پرداخت کنند، احساس خفگی می‌کنند.» در پایان مأموریت گزارشگر ویژه به کشور برزیل، پیشنهادات را ارائه نمود که در ادامه به برخی از آنها به قرار ذیل اشاره می‌گردد:

- در اسرع وقت، پروتکل اختیاری معاهده بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را تصویب کند و بدین ترتیب، امکان ارائه اطلاعات در مورد نقض حقوق اقتصادی و اجتماعی - من جمله نقض حق بشر بر آب و بهداشت - را فراهم نماید؛
- از طریق اصلاح قوانین، حق بر آب و بهداشت را به‌طور صریح در قوانین کشور ذکر نماید؛
- «حذف تدریجی نابرابری در دسترسی به آب سالم و بهداشت برای همگان» را در دستور کار توسعه جهانی پس از سال ۲۰۱۵، و سایر اهداف توسعه‌ای آتی خود قرار دهد؛
- برای مشخص نمودن معیارهای قطع آب‌رسانی و ارتباط این معیارها با تعریف تعرفه اجتماعی عادلانه، چارچوب قانونی را در سطح فدرال تهیه کند؛
- قوانین ملی صریحی تدوین نماید که نیاز به اجاره زمین را از شرایط دسترسی به آب و بهداشت کنار گذارد.
- برنامه‌های که هدفشان آب‌رسانی به مناطق نیمه‌خشک است را تقویت کرده و نهادهای رسمی را ملزم کند تا با طرح‌های ابتکاری تأمین بهداشت برای ساکنین این مناطق همکاری کنند؛

- سودهای حاصل از فعالیت‌های شرکت‌های بهداشتی دولتی که تحت نظارت دولت هستند و در بازار بورس مبادله می‌شوند، را مجدداً سرمایه‌گذاری کند تا دسترسی فراگیر به آب و بهداشت را- به‌ویژه برای تهریستان، تحقق بخشد و...^۱

همچنین لئو هیلر، گزارشگر ویژه بعدی حق دسترسی بر آب و بهداشت، پیرو دعوت دولت تاجیکستان، از چهارم تا دوازدهم آگوست سال ۲۰۱۵ از این کشور دیدار رسمی کرد تا پیشرفت روند تضمین تحقق کامل حقوق بشر بر آب و بهداشت در این کشور و چالش‌های باقی‌مانده را بررسی نماید.^۲ گزارشگر مزبور در پایان بازدید خویش ضمن تبیین مشکلات موجود در آن کشور، پیشنهادهای ارائه نمود که به برخی از آنها به قرار ذیل اشاره می‌گردد:

- کشور تاجیکستان در جهان به‌عنوان قهرمان آب شناخته می‌شود و در دهه بین‌المللی برای اقدام «آب برای زندگی» پیش رو می‌باشد. براساس چارچوب اهداف توسعه هزاره، این کشور به پوشش بالایی از دسترسی به آب و بهداشت بهبود یافته نائل آمده است. باوجوداین، سطوح این خدمات، معیارهای جدید اهداف توسعه پایدار را برآورده نمی‌سازد و بیشتر زیرساخت‌های کشور که در طول دوران شوروی ساخته شده‌اند، در حال فروریزی می‌باشند. کمبود آب و بهداشت در مؤسسات دولتی، نگرانی جدی در مورد حقوق بشر بر آب و بهداشت مطرح می‌کند و تأثیر منفی مستقیمی بر سایر حقوق، همچون حق سلامتی، تحصیل، کار و زندگی، دارد.

- دولت باید تعهدی را که در سطح بین‌المللی داده است را در قوانین و سیاست‌های ملی، بودجه‌بندی، و اجرای اعمال کند تا به‌طور ویژه نابرابری در دسترسی به آب و بهداشت را از بین ببرد و به نیازهای قشرهای آسیب‌پذیر- از جمله زنان و دختران روستایی- افراد مهاجر و پناهندگان و پناهجویان و بدون تابعیت رسیدگی نماید.

- در مناطق روستایی، بیش از یک‌سوم جمعیت همچنان از منابع آب بهبود نیافته- همچون آب‌های سطحی تصفیه نشده- استفاده می‌کنند و بیشتر مردم بدون دریافت حمایتی از

¹ A/HRC/27/55/Add.1 – 20 December 2013

² A/HRC/33/49/Add.2 – 13 July 2016

دولت، توالت‌های گودالی ساخته و آن‌ها را مدیریت می‌کنند. چنین وضعیت ضعیف آب، بهداشت، و نظافت در مناطق روستایی، در نبود مدیریت دولت، به نرخ بالای مرگ و میر نوزادان و کودکان زیر ۵ سال، سوءتغذیه کودکان می‌انجامد که ناشی از بیماری‌های منتقله از آب می‌باشد. دولت تاجیکستان نباید مسئولیت‌های خود در رسیدگی به مسائل مربوط به آب و بهداشت روستایی را واگذار نماید. بلکه، دولت باید مسئول اصلی تضمین مدیریت آب و بهداشت سالم را صرف‌نظر از ماهیت اداری تأمین‌کننده، بر عهده بگیرد. علاوه بر این، دولت باید روی خدمات آب و بهداشت سرمایه‌گذاری نماید تا ارائه خدمات مقرون به صرفه‌ای را برای گروه‌های فقیر و منزوی تضمین کند.

در این خصوص، گزارشگر ویژه مزبور پیشنهاد نمود که دولت تاجیکستان:

- قانون آب را اصلاح کند و اصول و محتوای اصلی حقوق بشر بر آب و بهداشت را در مرکز توجه این قوانین قرار دهد. قانون آب باید در مورد اولویت‌بندی آب برای مصارف شخصی و خانگی، مفاد صریحی داشته باشد.
- سیاست و استراتژی ملی را اصلاح کند و آب و بهداشت روستایی را در اولویت قرار دهد.
- دستورالعملی تهیه کند و حمایت مالی از ساخت‌وساز توالت و مدیریت فاضلاب را بررسی نماید تا تضمین کند که سرویس‌های بهداشتی برای استفاده و نگهداری، بهداشتی هستند و اینکه فاضلاب به طور صحیح جمع‌آوری، منتقل، تصفیه، و دفع یا بازیافت می‌شود.
- به‌طور فوری ظرفیت نظارت و کنترل بر کیفیت آب را افزایش دهد تا تأمین آب سالم را تضمین کند.
- به‌طور دقیق سیستم تعرفه را بررسی کند و نرخ آن را برای بخش‌هایی که قادر به پرداخت بیشتر هستند، بالا ببرد، و پایداری خدمات آب و بهداشت و مقرون به صرفه بودن آن برای همه را در نظر بگیرد. درعین حال، از مکانیزم‌های مطمئنی برای حمایت از دسترسی فقرا و افراد دارای نیازهای خاص - من جمله وضعیت سلامت - اتخاذ کند.

- در نوسازی و بازسازی زیرساخت‌های فرسوده و نیز حفظ خدمات موجود و ارائه خدمات جدید سرمایه‌گذاری نماید تا از تخریب خدماتی که در حال حاضر ارائه می‌شود، جلوگیری کند. دولت باید به دنبال کمک بین‌المللی باشد که برنامه‌های مشخصی دارد؛
 - دسترسی به آب و بهداشت و نظافت را در مؤسسات دولتی، به‌ویژه در مدارس و مراکز درمانی، در اولویت قرار داده و بهبود بخشد.
 - به آوارگانی که حقوق بشر، از جمله حقوق بشر بر آب و بهداشت، آن‌ها نقض شده است، غرامت کافی بپردازد، و ارزیابی تأثیر حقوق بشر را برای همه پروژه‌های توسعه‌ای انجام دهد تا از تکرار مجدد این مشکلات جلوگیری کند؛
 - پروتکل اختیاری معاهده بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی را امضا و تصویب نماید و حقوق بشر بر آب و بهداشت را به‌عنوان حقوق قابل دفاع در قوانین ملی تضمین کند.
 - آماده‌سازی خود برای امضا و تصویب پروتکل آب و بهداشت کنوانسیون محافظت و استفاده از آبراهه‌های مرزی و دریاچه‌های بین‌المللی مصوب سال ۱۹۹۲ را تسریع بخشد. همچنین بر این مبنا گزارشگر ویژه پیشنهاد نمود که جامعه بین‌المللی:
 - ا. هماهنگی ارائه حمایت مالی و فنی به تاجیکستان را، به‌ویژه در مورد بهبود آب و بهداشت روستایی و نوسازی زیرساخت‌های فرسوده- تقویت کرده و افزایش دهد؛
 - ب. در اجرای پروژه‌های توسعه‌ای، همچون پروژه‌های نیروگاه برق‌آبی، با رعایت کامل حقوق بشر افرادی که تحت تأثیر این پروژه‌ها قرار می‌گیرند، به دولت کمک نمایند.^۱
- آنچه در پایان گزارشات گزارشگران در چارچوب توصیه‌ها از کشورهای تحت بررسی به نوعی مطالبه می‌گردد مواردی همچون اصلاح قوانین ملی، تصویب پروتکل‌های مرتبط با معاهدات‌های بین‌المللی و... می‌باشد.

^۱ A/HRC/33/49/Add.2 – 13 July 2016

نتیجه :

حق دسترسی به آب آشامیدنی و بهداشتی از جمله حقوق مهم بشری به شمار می آید که همچنان که در این تحقیق اشاره گردید، از منظر قوانین بین المللی حقوق بشری مورد تأکید قرار گرفته است. بدین لحاظ و در راستای دسترسی به این حق بنیادین، گزارشگر ویژه حق دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی در قالب گزارشات خویش به شورای حقوق بشر بر مبنای نظارت ها و بازدیدهای صورت گرفته، توصیه هایی را به کشورها و سایر طرفین ذیربط ارائه می نماید. آنچه در گزارشات گزارشگر ملحوظ نظر است تأکید بر اصل مسئولیت پذیری در راستای تحقق حقوق بشر در زمینه آب آشامیدنی سالم و بهداشتی است. در گزارشات ارائه شده به شورای حقوق بشر، گزارشگر ویژه چالش ها و موانع تحقق این حق را شناسایی می کند و در چارچوب اصل پاسخگویی در مورد تحقق آب آشامیدنی سالم و بهداشتی گام بر می دارد و توصیه هایی که به منظور تحقق این حق موثر است ارائه می کند و همچنین تلاش می نماید تا در این مسیر کشورها و دیگر بازیگران را بازخواست نموده تا بدین شکل در ارتقاء و حمایت از حق بر آب آشامیدنی سالم و بهداشتی به عنوان یکی از حقوق بنیادین بشری نقش موثری ایفاء نماید. لیکن به دلیل فقدان ضمانت اجرای موثر در عرصه بین المللی در توسعه و ارتقاء این حق و همچنین رویکرد بعضاً منفی کشورهای در حال توسعه نسبت به این ساز و کار نظارتی، ارتقاء و توسعه این حق با موانعی مواجه است. علی ایحال ضروری است گزارشگر ویژه حق بر آب آشامیدنی سالم و بهداشتی به عنوان ساز و کار موثر نظارتی سازمان ملل متحد بیش از پیش به منظور همکاری در توسعه ۱ و همچنین نظارت بر خدمات و حقوق بشر بر آب آشامیدنی سالم و بهداشت گام بردارد.² چرا که این ساز و کار نظارتی علاوه بر واداشتن دولت ها، از این ظرفیت برخوردار است تا سازمان های بین المللی تخصصی را به حمایت مالی و فنی در راستای ارتقاء و توسعه دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی در کشورها در حال توسعه ترغیب نماید.

¹ A/71/302 و A/72/127

² A/HRC/36/45

کتابنامه

(۱) فارسی :

الف) کتاب ها:

۱. پروین، خیرا...، (۱۳۹۳)، حق بر توسعه، انتشارات سمت، تهران.
۲. تاموشات، کریستیان، (۱۳۸۶)، حقوق بشر، ترجمه و نگارش سید حسین شریفی طراز کوهی، بنیاد حقوقی میزان، چاپ اول، تهران.
۳. زارعی هدک، محمد، زارعی هدک، معصومه، (۱۳۹۲)، حقوق بشر؛ توسعه پایدار، انتشارات کتاب آوا، چاپ اول.
۴. سلمان، م ا سلمان، مک اینرنی، شیوان، لنکفورد، (۱۳۹۴)، آب و حقوق بشر؛ حق دسترسی به آب، ابعاد حقوقی و سیاسی، مترجم حسن اسدی زیدآبادی، انتشارات ناهید، چاپ اول.
۵. شوئفلند، اگیل، (۱۳۸۰)، منابع آب شیرین، ترجمه محمد دانش، تهران، انتشارات سازمان حفاظت از محیط زیست.
۶. صفاری نیا، مهزاد، (۱۳۹۴)، حق بر آب آشامیدنی سالم در حقوق بین الملل بشر، انتشارات مجد، چاپ اول.
۷. طباطبایی مؤتمنی، منوچهر، (۱۳۶۷)، حقوق بشر و آزادی‌های عمومی، نشر دانشگاه تهران.
۸. ظریف، محمد جواد، سجاد پور، سید محمد کاظم، (۱۳۹۳)، دیپلماسی چندجانبه، انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ سوم.
۹. فردین، خرازی، (۱۳۸۶)، شورای حقوق بشر و راهبرد ج.ا.ا، مرکز تحقیقات استراتژیک تهران.
۱۰. کریون، متیوسی. آر، (۱۳۸۷)، چشم اندازی به توسعه میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مترجم محمد حبیبی مجنده، نشر دانشگاه مفید، چاپ اول.
۱۱. لوین، لیا، (۱۳۸۷)، پرسش و پاسخ درباره حقوق بشر، ترجمه محمدجعفر پوینده، چاپ اختران، تهران.
۱۲. مهرپور، حسین، (۱۳۹۲)، نظام بین المللی حقوق بشر، انتشارات اطلاعات، تهران، چاپ پنجم.
۱۳. موسوی فر، رضیه، (۱۳۸۲)، نهادهای حقوق بشری: جمهوری اسلامی ایران و سازمان ملل متحد، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

۱۴. میرعباسی، سید باقر، میرعباسی، رزی، (۱۳۸۸)، نظام جهانی ارزیابی و حمایت از حقوق بشر، انتشارات جنگل، چاپ دوم.

(ب) مقالات:

۱۵. احمدی، سید محمد صادق، بدیسار، سید ناصر الدین، (۱۳۹۵)، حق بر آب در نظام بین الملل حقوق بشر، دو فصلنامه حقوق محیط زیست، سال اول، شماره دوم.

۱۶. شریفیان، جمشید، ۱۳۸۰، راهبرد جمهوری اسلامی ایران در زمینه حقوق بشر در سازمان ملل متحد، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، چاپ اول.

(۲) انگلیسی:

17. A/HRC/6/3

18. A/RES/72/178 - 29 January 2018

19. A/HRC/27/55/Add.1 – 20 December 2013

20. A/HRC/33/49/Add.2 – 13 July 2016

21. A/RES/60/251

22. Agenda 21, the United Nations Conference on Environment and Development, 1992

23. I.j.Alvarz. The to Water as Human Rights. University of Arizona press.2003

24. www.ochcr.org/English/bodies/chr/special/index.htm

25. Global WASH Cluster, *The Human Right to Water and Sanitation in Emergency Situations: The Legal Framework and a Guide to Advocacy* (2009).

26. The Right to Water. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Fact Sheet No. 35. August 2010.

27. Ramcharan.B.G. The Protection Roles of UN Human Rights Special Procedures. Martinus Nijhoff.2009.